

HUMAN
SCIENCES.UZ

ISSN 3093-8961

www.humansciences.uz

INSONSHUNOSLIK FANLARI JURNALI
JOURNAL OF HUMANITIES
ЖУРНАЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

2026

2-JILD | 6-SON

MUNDARIJA

TARIX FANLARI

Sultonov Husan

XVIII–XIX ASR XORIJIY MANBALARIDA XORAZM SHAHARLARINING TAVSIFI6-10

Egamberganova Zulayxo

XORAZM O'ZBEKLARI OILAVIY MAROSIMLARINING DINIY VA MILLIY QADRIYATLAR
ASOSIDAGI ETNOMADANIY TALQINI 11-14

Rajabova Surayyo

XORAZM VOHASI ANTIK DAVR XO'JALIK HAYOTINING TARIXIY REKONSTRUKSIYASI
MASALALARI 15-18

Ro'zmetov Jahongir

XORAZM SAVDOGARLARINING O'RTA ASRLARDA DASHT KO'CHMANCHILARI BILAN
ALOQALARI: ARXEOLGIK VA YOZMA MANBALAR TAHLILI 19-23

Yuldashev Suhrobjon

NIKOLAY IVANOVICH VAVILOVNING XORAZM EKSPEDITSIYASI: O'SIMLIK GENETIK
RESURSLARINI O'RGANISH TARIXI VA ILMIY AHAMIYATI 24-33

Mavlonova Mohinur

MA'MUNIYLAR DAVRIDA XORAZM IJTIMOY HAYOTI, URF-ODATLARI VA
MADANIYATI 34-38

Ozodova Go'zalxon

ILK O'RTA ASRLARDA XORAZM VA TURK XOQONLIGI MUNOSABATLARI
TARIXSHUNOSLIGI 39-44

FILOLOGIYA FANLARI

Isanova Feruza

INGLIZ YURIDIK TERMINLARINING O'ZBEK TILIGA O'ZLASHISHI: LEKSIK-SEMANTIK VA
TIPOLOGIK TAHLIL 45-49

YURIDIK FANLAR

Xujabekov Umidjon, Xujanova Munisa

STARTAPLAR VA VENCHUR KAPITAL: HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MASALALARI 50-55

Xursanova Fotima

ENTERPRISE UZBEKISTAN AND THE TRANSPLANTATION OF ENGLISH CONTRACT LAW:
A NEW FRONTIER FOR COMMON LAW IN CENTRAL ASIA 56-63

*Article / Original Paper***XORAZM SAVDOGARLARINING O'RTA ASRLARDA DASHT
KO'CHMANCHILARI BILAN ALOQALARI: ARXEOLOGIK VA YOZMA
MANBALAR TAHLILI****Ro'zmetov Jahongir Bahodirovich**

Ma'mun universiteti "Tarix" ta'lim yo'nalishi

1-bosqich magistratura talabasi

E-mail: r_jakhongir@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm vohasining shimoliy hududlari hamda Dashti Qipchoq ko'chmanchi aholisi o'rtasidagi savdo-iqtisodiy va madaniy aloqalar kompleks tahlil qilinadi. Xorazm savdogarlarining ko'chmanchi chorvadorlar bilan munosabatlari, uning voha iqtisodiyoti hamda mudofaa va infratuzilma tizimiga ta'siri arxeologik qazishmalar va o'rta asr yozma manbalarini qiyoslash orqali yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Xorazm vohasi, Dashti Qipchoq, ko'chmanchi chorvadorlar, savdo-iqtisodiy aloqalar, o'rta asrlar, arxeologik manbalar, voha iqtisodiyoti.

**THE RELATIONS OF KHOREZMIAN MERCHANTS WITH STEPPE NOMADS IN
THE MIDDLE AGES: AN ANALYSIS OF ARCHAEOLOGICAL AND WRITTEN
SOURCES****Ro'zmetov Jahongir Bahodirovich**

Master's Student, Department of History,

Mamun University, Uzbekistan

Annotation: This article provides a comprehensive analysis of the trade, economic, and cultural relations between the northern regions of the Khorezm oasis and the nomadic population of the Dasht-i Kipchak (Kipchak Steppe). The interactions of Khorezmian merchants with nomadic pastoralists, as well as their impact on the oasis economy, defense, and infrastructure systems, are elucidated by comparing archaeological excavation data with medieval written sources.

Keywords: Khorezm oasis, Dasht-i Kipchak, nomadic pastoralists, trade and economic relations, Middle Ages, archaeological sources, oasis economy.

DOI: <https://doi.org/10.47390/hum-i6v2y2026/n04>**KIRISH**

Xorazm — o'zining unikal geografik joylashuviga ko'ra antik va o'rta asrlar davrida qadimiy "madaniyat hududi" hisoblanib, shimoldagi cheksiz dashtliklar bilan uzluksiz muloqotda bo'lgan [1]. Ilk o'rta asrlarga kelib (VI-IX asrlar), Xorazm nafaqat rivojlangan dehqonchilik va hunarmandchilik markazi, balki bepoyon ko'chmanchilar dunyosini Markaziy Osiyoning o'troq sivilizatsiyalari bilan bog'lovchi yirik strategik "port" vazifasini o'tagan [4].

Markaziy Osiyo mintaqasining iqtisodiy tarixida Xorazm vohasi "Turklar yurti darvozasi" (*Babul-Turk*) sifatida o'ziga xos geostrategik maqomga ega bo'lgan [2]. Akademik O'. Mavlonov tadqiqotlarida ta'kidlanganidek, Markaziy Osiyo hududi insoniyatning ilk antropogenez jarayonlari faol kechgan hududlardan biri bo'lib, bu yerda shakllangan aloqa

yo'llari Bering va Zond "migratsiya ko'priklari" kabi global qit'alararo harakatlanish tizimining ajralmas qismi bo'lib xizmat qilgan [7].

Xorazm vohasini shimoliy yo'nalishdagi (Dashti Qipchoq, Volgabuyi va Sibir) hududlar bilan bog'lovchi savdo arteriyalari qadimiy tarixiy ildizlarga ega. Ushbu aloqalarning genezisi neolit davrining Kaltaminar madaniyatiga borib taqaladi, biroq uning moddiy-texnik asosi ming yillar oldin, paleolit davridagi "xomashyo logistikasi" jarayonida shakllangan [12,13]. O'sha davrning eng muhim strategik resursi bo'lgan chaqmoqtosh konlarini o'zlashtirish zarurati ilk barqaror yo'nalishlarning vujudga kelishiga zamin yaratgan.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot arxeologik va tarixiy-yozma manbalarning qiyosiy tahliliga asoslangan bo'lib, quyidagi ilmiy yondashuvlar qo'llanildi:

- **Retrospektiv tahlil (Qiyosiy-tarixiy usul):** Arxeologik qazishmalar natijalari, xususan S.P. Tolstov va E. Rtveladze ekspeditsiyalari ma'lumotlari [1, 3] o'rta asr arab va fors tillaridagi yozma manbalar (Ibn Fadlon, Al-Istaxriy, Ibn Havqal, Al-Muqaddasiy) bilan qiyoslandi [2]. Xususan, Ustyurt platosidagi Belovli karvonsaroyi topilmalari moddiy madaniyat namunalari va yozma dalillar o'rtasidagi sinkretik bog'liqlikni yoritish uchun xizmat qildi [10,13].

- **Kartografik modellashtirish:** Savdo karvon yo'llarining cho'l va voha tutashgan nuqtalaridagi joylashuvi, ayniqsa Ustyurt platosidagi murakkab geografik relyefda suv manbalari (quduqlar va sardobalar) hamda bekatlarning joylashish tartibi zamonaviy kartografik ma'lumotlar yordamida qayta rekonstruksiya qilindi [7,14].

- **Numizmatik tahlil:** Dasht va o'rmon-dasht hududlaridan (Volgabuyi, Sharqiy Yevropa) topilgan Xorazm tangalarining tarqalish arealini o'rganish orqali Xorazm davlatining iqtisodiy ta'sir doirasi aniqlandi [8].

NATIJALAR

Tadqiqot va manbalar tahlili natijasida quyidagi asosiy ilmiy faktlar va obyektiv xususiyatlar aniqlandi:

Savdo punktlari va urbanizatsiya

Xorazmning shimoliy chegaralarida (masalan, Qayrit qal'a) maxsus "savdo (erkin iqtisodiy) zonalar" faoliyat yuritgan. Eng yirik shunday markazlardan biri — Mizdaxqon majmuasi bo'lib, bu yerda ko'chmanchilar chorva mahsulotlarini voha hunarmandchilik buyumlariga ayirboshlashgan. Arxeologik ma'lumotlar bu hududda yirik karvonsaroilar va maxsus jihozlangan ochiq bozor maydonlari mavjudligini tasdiqlaydi [1].

Ustyurt yo'li va muhandislik infratuzilmasi

Ustyurt yo'li iqtisodiy jihatdan ulkan daromad keltiruvchi, biroq tabiiy-iqlimiy nuqtai nazardan eng murakkab yo'nalish hisoblangan.

- **Belovli karvonsaroyi:** "Shimoliy yo'l"ning eng yirik infratuzilmaviy obyekti. U mustahkam mudofaa devorlariga ega bo'lishi bilan birga, karvonlar uchun logistik markaz (ot-ulovlar uchun oxurlar, omborlar, yashash xonalari) ham bo'lgan. Inshoot pishgan g'ishtdan ko'tarilgani vohaning qat'iy davlat nazorati va katta sarmoyasidan dalolat beradi [10].

- **Sardobalar tizimi:** Plato sharoitida yog'ingarchilik suvlarini yig'ish va saqlash uchun mo'ljallangan murakkab muhandislik yechimi qo'llanilgan [11].

Eksport va Import tuzilmasi

Xorazm savdogarlari tranzitda shunchaki vositachi emas, balki yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar yaratuvchi dominant subyekt sifatida harakat qilgan [8, 9].

Tovar nomi	Tovar turi	Kelib chiqish	Yetkazish hududi	Iqtisodiy ahamiyati
Paxta / ipak matolar	Ekspart	Xorazm markazlari	Dashti Qipchoq, Volgabuyi	Yuqori texnologik ishlov berilgan, hayotiy zaruriy mahsulot.
Mo'yna (qunduz, tiyin)	Import	Sibir o'lkalari	Xorazm	Zargarlik va qishki elita liboslari uchun xomashyo.
Baliq tishi (Morj tishi)	Import	Shimoliy dengiz bo'yi	Xorazm	Qimmatbaho suyak o'ymakorligi uchun xomashyo.
Qovun, meva qoqilari	Ekspart	Xorazm vohasi	Shimoliy dashtlar	Uzoq muddatli safarlar uchun bebaho ozuqa zaxirasi.
Shisha va sopol buyumlar	Ekspart	Xorazm va Movarounnahr	Dashti Qipchoq	Ilg'or hunarmandchilik va maishiy iste'mol tovarlari.
Turk asirlari (Qullar)	Import	Dashti Qipchoq	Yaqin Sharq va Xorazm	Xalifalik gvardiyasi va qo'shin uchun asosiy resurs.
Lojuvard, toshlar	Tranzit	Badaxshon	Xorazm orqali shimolga	Elita qatлами iste'moli uchun qimmatbaho xomashyo.

Dafn marosimlari va madaniy integratsiya

Mizdaxqon nekropolida ham o'troq zardushtiylik, ham ko'chmanchi turkiy xalqlarga xos bo'lgan aralash dafn etish an'analari topilgan. Dasht xalqlariga xos bo'lgan "hayvon uslubi"dagi metall bezaklar bu hududdagi kuchli etnik integratsiyani ko'rsatadi [1, 3,13].

MUHOKAMA

Olingan natijalar ko'plab an'anaviy qarashlarni qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Aksariyat tarixshunoslik an'analari ko'chmanchilar faqat xavf manbai yoki bosqinchi sifatida e'tirof etiladi, biroq iqtisodiy tahlil Xorazm voha iqtisodiyotining dasht xomashyosi va bozoriga bevosita qaram bo'lganligini ko'rsatadi. Arab geografi Al-Muqaddasiy yozganidek: *"Xorazm — bu shimolning darvozasi va turklar mahsulotlarining omboridir"* [2].

Xorazm savdogarlari uzoq shimol xalqlari bilan "jimjit savdo" hamda to'g'ridan-to'g'ri ayirboshlash munosabatlarini mohirona yo'lga qo'yishgan. Shu o'rinda tadqiqotchilar O'. Mavlonov va M. Masson muhim bir masalaga to'xtaladilar: bu aloqalar o'rta asrlarda birdan paydo bo'lib qolmagan [7, 8]. Arxeologik dalillar Ustyurt yo'nalishi paleolit va neolit davridayoq, xususan Uchtut, Ijhond, Oltintog' va Kapchig'ay kabi yirik chaqmoqtosh konlari atrofida shakllangan "xomashyo arteriyasi"ning davomi ekanligini tasdiqlaydi. Ya'ni o'rta asr karvon yo'llari tasodifiy bo'lmay, ming yillik "tarixiy xotira" asosida sayqallangan [7].

Xavfsizlik masalasi — Xorazm davlatining iqtisodiy strategiyasining ustuni edi. S.P. Tolstov tomonidan o'rganilgan "Qal'alar devori" tizimi faqat mudofaa obyekti emas, balki davlat chegaralarini nazorat qiluvchi bojxona va harbiy garnizonlar vazifasini ham bajargan [1].

Xorazmshohlar davrida shimoliy yo'nalishda mutlaq xavfsizlik o'rnatilishi, Volgabo'yi, Bulg'oriya va Rus knyazliklari bilan global savdoni mislsiz darajada yuksaltirdi [4].

Muhokamaning eng muhim jihati shundaki, Xorazm shimoliy xalqlarga nisbatan shunchaki savdogar emas, balki "texnologik donor" maqomida bo'lgan [5]. Xorazm orqali dasht va o'rmon hududlariga islom madaniyati, monumental me'morchilik, to'qimachilik texnologiyalari kirib borgan. O'z navbatida, shimoldan kelgan xomashyo Xorazm ustaxonalarida nafis san'at asariga aylanib, keyin xalqaro narxlarda Eron va Yaqin Sharqqa sotilgan [8, 10,15]. Bu iqtisodiy mexanizm mintaqa barqarorligining tayanchi bo'lgan.

XULOSA

Xorazm va dasht o'rtasidagi ko'p asrlik munosabatlar oddiy savdo chegarasidan chiqib, chuqur simbiotik xarakterga ega bo'lgan. Tadqiqot asosida quyidagi konseptual xulosalar shakllantirildi:

1. **Tarixiy davomiylilik:** O'rta asrlardagi shimoliy karvon yo'llari tasodifiy kashfiyotlar emas, balki tosh asridagi chaqmoqtosh logistikasining tabiiy-tarixiy evolyutsiyasi mahsulidir [7, 12].

2. **Geoiqtisodiy determinizm:** Ustyurt platosi bo'ylab yaratilgan muhandislik-infratuzilma tarmog'i (Belovli karvonsaroyi) qattiq iqlim sharoitida trans-qit'aviy savdoni kafolatlovchi strategik davlat loyihasi bo'lgan [10,14].

3. **"Qo'shimcha qiymat" markazi:** Xorazm savdogarlari global zanjirda faqat tranzitchi bo'lmagan. Voha shimoliy xomashyoni chuqur qayta ishlovchi va yuqori texnologik eksport mahsulotlarini yetkazib beruvchi iqtisodiy gegemon vazifasini bajargan [8].

4. **Madaniy-etnik integratsiya:** O'rnatilgan iqtisodiy aloqalar natijasida voha atrofida o'ziga xos aralash sub-madaniyat shakllangan. Karvon yo'llari moddiy ne'matlar bilan birga qadriyatlar, din va fan almashinuvi magistraliga aylangan [1, 3].

Adabiyotlar/Литература/References

1. Tolstov S.P. Drevniy Xorezm. — M.: MGU, 1948.
2. Al-Maqdisiy. Ahsan at-taqasim fi ma'rifat al-aqalim.
3. Rtveladze E.V. Velikiy Shelkoviy put: nauchno-populyarnoye ocherki. — T.: O'zbekiston, 1999.
4. Ziyozamat. O'zbekiston davlatchiligi tarixi. — T., 2000.
5. UNESCO Silk Road Online Platform — Xorazmning Ipak yo'lidagi o'rni haqida xalqaro ilmiy resurs.
6. Arxiv.uz ilmiy maqolalar bazasi.
7. Mavlonov O'M. Markaziy Osiyoning qadimgi yo'llari: shakllanishi va rivojlanish bosqichlari. Monografiya. — T.: Akademiya, 2008.
8. Masson M.E. K voprosu o severnix torgovix svyazyax Xorezma // Izvestiya AN UzSSR. — T., 1953.
9. Rtveladze E.V. Velikiy shyolkoviy put: nauchno-populyarnoye ocherki. — T.: Uzbekistan, 1999. (Izoh: Muallifning bir asari turli nashrlarda chop etilgan)
10. Buryakov Yu.F. Markaziy Osiyoning qadimiy va o'rta asrlar karvon yo'llari. — T.: Fan, 1978.
11. G'ulomov Ya.G'. Xorazmning sug'orilish tarixi. — T.: Fan, 1957.
12. Tolstov S.P. Qadimgi Xorazm madaniyatini izlab. — T.: Fan, 1964.
13. O. Matkurbonov. Ilk o'rta asrlar davrida Xorazmning Buyuk ipak yo'lida tutgan o'ni. Monografiya. — Buxoro: "Durdona" nashriyoti, 2026

14. Rajapov, Mardonbek (2024) The study of the economic and social life of Khorezm during the afrighid period (a historiographical analysis). Uchinchi renessans yosh olimlari: zamonaviy vazifalar, innovatsiya va istiqbol» xalqaro ilmiyamaliy anjuman тўплами. pp. 424-428. ISSN UDK 37.02 <https://ilmiykutubxona.com/id/eprint/2079>
15. Rajapov, Mardonbek (2025) Afrig'iylar sulolasi davri tarixshunosligi (XIX – XXI asrning 20 yillaridagi tadqiqotlar tahlili). Other. “Durdona nashriyoti”, Buxoro. <https://ilmiykutubxona.com/id/eprint/2073>

HUMANSIENCES.UZ

№ 6 (2)-2026

INSONSHUNOSLIK FANLARI JURNALI

JOURNAL OF HUMANITIES

ЖУРНАЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

INSONSHUNOSLIK FANLARI elektron jurnali 2025-yil 6-iyunda 830912-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Muassis: "SCIENCEPROBLEMS TEAM" mas'uliyati cheklangan jamiyati.

TAHRIRIYAT MANZILI:

Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com